

Lene Kühle & Malik Larsen: Danmarks moskéer. Mangfoldighed og samspil. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2019.

Moskeer i Danmark udgør et broget og mangfoldigt landskab med variationer over størrelse, aktivitetsniveau, autoritetsstrukturer, etnisk sammensætning og lokaltilhørsforhold. Det er dette landskab, som *Danmarks moskeer* dykker ned i og beskriver. Forfatterne er Lene Kühle, der er professor MSO ved Afdeling for Religionsvidenskab på Aarhus Universitet, og Malik Larsen, der er cand.mag. i Religionsvidenskab, også fra Aarhus Universitet. Overordnet set gør bogen status over etablering og organisering af moskeer i Danmark med afsæt i data fra 2017. Disse sammenlignes løbende med Kühles tilsvarende kortlægning fra 2006, der resulterede i bogen *Moskeer i Danmark: islam og muslimske bedesteder*. I 2017-undersøgelsen defineres en moske som ”et sted, hvor der mindst én gang om ugen arrangeres offentlig muslimsk tidebøn” (s. 58). Dermed udelukkes bederum i for eksempel restauranter og butikker, og betydningen af et religiøst fællesskab understreges. Sammenligningen med 2006 muliggør interessante perspektiver på udvikling og forandring af moskelandskabet. Med en understregning af de nødvendige forbehold, der må tages i forhold til at tælle muslimer og moskeer, fastslår Kühle og Larsen således, at antallet af moskeer er steget fra 115 i 2006 til 170 i 2017. I 2006 var der kun to moskeer, der var bygget til formålet. I 2017 var der syv. I 2006 var kun ca. 40% af moskeerne ejet af moskebestyrelserne (eller lånt/lejet af en muslimsk fond). I 2017 var det 60%. Hvad angår anerkendelse som trossamfund, var der – i reelle tal – 44 moskeer anerkendt i 2006 og 61 i 2017, mens andelen i forhold til antal moskeer stort set er uforandret. Sammenligningen viser, at moskelandskabet i Danmark i 2017 er blevet konsolideret både økonomisk og organisatorisk.

Derudover fører Kühle og Larsen os igennem en række tematikker, som overordnet kan deles i to. Det ene fokus er, hvordan organiseringen af moskeerne er påvirket af forskellige aspekter, herunder den religiøse praksis i moskeerne (kap. 3), autoritetsroller i moskeerne (kap. 5), samt etnicitetens og lokalitetens betydning (kap. 6 og 7). Det andet fokus er samspillet mellem moskeinstitutionen og det danske samfund (kap. 1 og kap. 4).

Kühle og Larsen belyser organiseringen af moskeerne ved at identificere *typer* af moskeer ud fra forskellige analytiske perspektiver. I kapitel 5 skelnes således mellem organisationsmoskeen, sheikhmoskeen og lægmoskeen ud fra de autoritetstyper, de hver især repræsenterer. Organisationsmoskeen er defineret ved at have tilknytning til en transnational muslimsk organisation. Her finder man især tyrkiske, men også pakistanske og bosniske moskeer. Sheikhmoskeen er kendetegnet ved at være lokal og autonom med en eller flere fremtrædende, anerkendte og kendte imamer. Disse er langt de største moskeer, ofte mere etnisk sammensatte end organisationsmoskeerne, økonomisk bedre stillet, bruger i højere grad dansk som prædikensprog og giver mere plads til kvinder. Lægmoskeen er moskeer, der ingen fast imam har, og som først og fremmest er rum for rituel praksis. Cirka halvdelen af alle moskeer i Danmark er lægmoskeer, hvoraf hovedparten er somaliske eller arabiske. Den etniske opdeling uddybes yderligere i kapitel 6, hvor moskemiljøer beskrives ud fra etnisk tilhørsforhold. Her peges også på den geografiske placering af moskeer med afsæt i etnicitet. I kapitel 7 er det dernæst placeringen, der uddybes yderligere, ved at skelne mellem storby-, by- og småbymoskeen. På trods af en del gentagelser på tværs af de tre kapitler, muliggør de anlagte perspektiver, at Kühle og Larsen under hver kategori kan præsentere eksempler på ikke tidligere omtalte moskeer, hvorved læseren til slut har fået konkret indblik i et mangefacetteret dansk moskelandskab. Derudover afslører de forskellige perspektiver, at moskeer sjældent falder entydigt under én kategori. De er i stedet flere ting på én gang. Udover at være et sted for rituel praksis, er de et sted, hvor der kæmpes om teologiske fortolkninger og autoritet, et sted for etnisk tilhørsforhold og for et lokalt fællesskab.

Moskeernes forhold til det danske samfund belyses både i kapitel 1 om to specifikke kriser og i kapitel 4, som især fokuserer på de lovgivningsmæssige rammer for trossamfund uden for

Folkekirken. Ifølge Kühle og Larsen har to kriser haft direkte indflydelse på udviklingen af moskelandskaberne i Danmark. Den første er ”tegningekrisen” i form af den internationale krise, der udspillede sig i 2005 og 2006 som resultat af Jyllands-Postens publicering af en række Mohammedtegninger. Den anden er den nationale debat, der opstod i kølvandet på TV2’s dokumentar ”Moskeerne bag sløret”, der blev vist i 2016. Forfatterne argumenterer for, at disse to kriser især har været med til at sætte fokus på imamernes rolle i moskelandskabet i Danmark, på trods af at det kun var en meget lille del af moskeerne og imamerne, som var direkte involveret. Fremstillingen af de to kriser har et interessant men også snævert fokus på netop imamernes og moskeernes rolle, mens det forbliver uklart, hvorfor netop disse indrammer bogen. Udover TV2-dokumentarens sammenhæng med den efterfølgende lovgivning, giver bogen kun begrænset belæg for de to krisers direkte indvirkning på moskelandskabet. På den baggrund kan man spørge, om andre konfliktfelter ikke kunne have været lige så relevante for at forstå udviklingen af moskelandskabet? Det kunne være den politiske debat om migration og om muslimsk indvandring til Danmark, den terror på dansk jord, der har været begrundet med islam, eller de danske muslimer, der rejste ned for at kæmpe i Syrien. Men det kunne også være interne konflikter mellem generationer og fraktioner i de muslimske miljøer, som i bogen kun berøres overfladisk.

Bogen er en guldgrube af informationer om konkrete moskeer og moskeernes generelle udvikling i Danmark. Som en brik i historieskrivningen om danske moskeer er den derfor helt central, ligesom den er et brugbart opslagsværk. Selv om kapitlerne 5, 6 og 7 fremstår delvist gentagende, glimrer de ved bevidstgørelsen af forskellige faktorerens betydning for moskeernes organisering. Det inviterer til yderligere studier af intersektionerne mellem autoritet, etnicitet og lokalitet som endnu et skridt på vejen mod at undersøge, hvem og hvad der afgør, hvilken islamforståelse og praksis man finder i den enkelte moske. Derudover betyder den grundige kortlægning af moskeerne som institutionel ramme for islam, at andre forskere nu kan bruge kræfterne på den levede islam, som den udfoldes i moskeerne, men måske i endnu højere grad – som antallet af besøgende i moskeerne antyder er tilfældet – i andre fællesskaber, herunder familierne.